

Н. О. Шевченко,
к. е. н., доц., докторант,
Донецький державний університет управління

КОМПЛЕКС ЕКОНОМІЧНИХ І АДМІНІСТРАТИВНИХ ВАЖЕЛІВ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Визначено основні напрями державного втручання у аграрний ринок для досягнення цілей. Запропоновано заходи державного регулювання для створення ефективної системи в аграрному секторі економіки. Розроблено комплексну систему подальшого реформування аграрного сектора економіки з конкретним, детально розробленим планом дій.

Basic directions of state interference are certain with an agrarian market for achievement of aims. The measures of the state adjusting for creation of the effective system in agrarian are offered to the sector of economy. The complex system of subsequent reformation of agrarian is developed to the sector of economy with the concrete, elaborate plan of actions.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, комплексна система, механізм, реформування, формування.

ВСТУП

На даний час в аграрному секторі економіки все ще не створена модель товарно-грошових відносин, яка була передбачена низкою законодавчих актів. Для її реалізації ще не створено не лише організаційного й економічного, але й ефективного правового механізму. Юридичні нормативи, якими нині регулюють аграрні перетворення, не охоплюють увесь комплекс проблем, що з них випливають, і мають фрагментарний характер. Як наслідок, частина правових нормативів або не дотримується, або діє обмежено і викривлено. Такі дії призводять до того, що в переважній більшості регіонів земля так і не знайшла свого господаря, нові аграрні формування працюють і далі зі збитками.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні розробки з проблем спеціалізації і кооперації аграрного сектора економіки здійснені такими відомими вченими, як М.П. Александров, А.П. Азізов, В.Г. Андрийчук, В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк, П.П. Борщевський, О.В. Крисальний, С.Й. Кутіков, І.І. Лукінов, А.С. Лисецький, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, К.П. Оболенський, О.М. Онищенко, К.І. Олефір, П.П. Перцев, Д.К. Прейгер, І.Н. Романенко, П.Т. Саблук, А.І. Смилов, Ю.Д. Ступалов, І.Н. Топіха, М.І. Туган-Барановський, О.В. Чаянов, О.М. Шестопаля, П.В. Щепієнко, В.В. Юрчишин. Їх практична реалізація є вагомим підґрунтям для подальшого опрацювання напрямів удосконалення спеціалізації

нових організаційно-господарських формувань приватного спрямування та адаптації їх до умов ринкової економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити основні напрями державного втручання у аграрний ринок для досягнення цілей;
— запропонувати заходи державного регулювання для створення ефективної системи в аграрному секторі економіки;
— розробити комплексну систему подальшого реформування аграрного сектора економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Державна економічна політика вміщує інституціональну, структурну, інвестиційну, грошово-кредитну, соціальну, зовнішньоекономічну, науково-технічну, податкову, бюджетну політику. Управління ринком полягає в регулюванні впливу держави на ринок і ринкові відносини, здійснюваному за допомогою державної економічної політики — генеральної лінії дій і сукупності заходів, що проводяться урядом від імені держави у сфері виробництва, розподілу, обміну, споживання, нагромадження, експорту, імпорту економічного продукту в країні. Щоб змінити напрям економічного розвитку, необхідно перейти до вираженої державної політики щодо регулювання цін на основні види ресурсів, палива, енергії, а також до державного регулювання цін на основні види сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, до створення конкурентного середовища, тобто до політики демонополізації. Поряд з політикою демонополізації повинна проводитися й особлива політика підтримки попиту та пропозиції.

Крім державного контролю за роздрібними цінами шляхом застосування тих або інших методів їх обмеження, необхідно стимулювати платоспроможний попит населення через надання допомоги малозабезпеченим його верствам. Форми надання такої допомоги досить добре відомі і давно застосовуються в розвитих країнах. Це видача талонів на безкоштовне харчування, організація безкоштовного харчування в школах, лікарнях та інших соціальних установах і т.д.

Сільськогосподарська продукція закуповується для подібних програм підтримки населення державою або на вільному ринку, або в ході товарних інтервенцій через агентів державної продовольчої корпорації.

Система державного регулювання пропозиції продукції аграрного сектора повинна бути спрямована, насамперед, на досягнення

таких цілей: забезпечення стабільних економічних і соціальних умов для розвитку сільськогосподарської сфери продовольчого ринку; формування державних і регіональних продовольчих фондів; забезпечення населення якісними продовольчими продуктами за соціально прийнятними цінами; захист державного і регіонального ринків від руйнування з боку зовнішнього ринку; інтеграція ринкового простору; зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Як показує аналіз, основними напрямками державного втручання у продовольчий ринок для досягнення зазначених цілей є [1, с. 29]:

— гарантії держави щодо безперешкодного придбання всієї товарної продукції;

— гарантії держави щодо оплати продукції, яка здається сільськогосподарськими товаровиробниками за гарантованими цінами, що заздалегідь повідомляються;

— введення системи регульованих цін на деякі види сировини;

— дотації на окремі види продукції продовольчого ринку;

— дотації при купівлі окремих видів матеріально-технічних ресурсів, необхідних для нормального функціонування продовольчого господарства;

— пільгове кредитування і пільгове оподаткування;

— фінансування наукових програм із проблем селекції і насінництва, удосконалення технологій виробництва, перероблення, збереження і раціонального використання продовольчих продуктів.

Гарантія приймання всієї запропонованої продукції не виключає безпосередній вихід сільськогосподарського товаровиробника на ринок. Гарантія має на увазі, що, якщо товаровиробник з тих або інших причин не вважав доцільним пряме звертання до ринкових каналів, держава гарантує приймання його продукції за гарантованими цінами (закупівельними і заставними).

За відсутності запасів, необхідних для втручання на продовольчому ринку, що перебуває зараз під владою монопольних і тіньових структур, сама держава повинна бути вкрай зацікавлена в нагромадженні резервів. У той же час гарантія приймання продукції зміцнить впевненість сільськогосподарських товаровиробників, захистить від банкрутства, буде спонукати розвивати своє господарство, що в кінцевому підсумку і приведе до стабілізації ринку.

У перспективі найбільш доцільні дві форми реалізації державної гарантії на збут продукції:

— контрактна система, що при-

пускає висновок на початку року договору на закупівлю сільгоспсировини за гарантованими цінами фіксованого рівня або "плаваючими";

— приймання продукції переробки в заставу на певний строк з оплатою за заставними цінами (ставками). На сучасному етапі брати в заставу продукцію переробки не зовсім бажано, тому що заставні відносини ще не освоєні.

Захист сільськогосподарських товаровиробників полягає й у тому, що вони можуть добровільно вибрати форми реалізації своєї продукції. Пропонована система державних гарантій буде сприяти більш раціональному просторовому розміщенню галузі м'ясного тваринництва й інших галузей сільського господарства, формуванню єдиного ринкового простору.

Істотним є питання про квоти на державні гарантії щодо збуту продукції. З погляду інтересів аграрного сектора, будь-які обмеження приймання продукції небажані. Вони небажані і з державних позицій, тому що сповільнюють темпи нагромадження товарних запасів. Однак за продукцією, що добується, бюджетні можливості можуть зажадати введення відповідних обмежувальних квот [4, с. 96]. Але в цьому випадку необхідно дотримувати принципу регіональної диференціації, що відбиває вимоги раціонального просторового розміщення галузей тваринництва.

Основна увага сьогодні повинна бути приділена формуванню державного фонду, розмір якого є визначальним для ефективного впливу на продовольчий ринок. Для втручання на м'ясному ринку держава повинна мати у своєму розпорядженні запаси, що складають критичну масу. За попередніми розрахунками для цього досить 50—55% товарного обсягу продукту, за яким здійснюється державне регулювання [7, с. 46].

Необхідно розробити економічний механізм, що забезпечує поповнення фондів у необхідних обсягах. У сучасних умовах виключається можливість позаекономічного тиску на сільськогосподарських товаровиробників. Контракт на постачання товару продовольчого ринку у державні й регіональні фонди повинен бути економічно привабливим. При його укладанні необхідно передбачити такі умови:

— гарантовані закупівельні ціни на сільськогосподарські товари повинні забезпечити нормально працюючим сільськогосподарським товаровиробникам умови для розширеного відтворення;

— податкові пільги і пільгові кредити, державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників

через відповідні програми, у яких спеціально зазначаються умови про виділення дотацій, субсидій, субвенцій при виконанні укладеного контракту.

Аналогічні вимоги можуть бути сформульовані й у відношенні інших каналів реалізації, доступних державному регулюванню.

Заходи з підтримки сільськогосподарських товаровиробників та їх захист не повинні перешкоджати зниженню витрат виробництва, раціоналізації господарств, тобто дії ринкового механізму. У цьому зв'язку програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників необхідно погоджувати з конкретними показниками ефективності їх роботи (продуктивності тварин, зростанням продукції і т.д.).

Державне регулювання аграрного сектора з часом має посилюватися. Основними цілями такого регулювання є не тільки підвищення рентабельності сільського господарства, а й підвищення рівня соціально-економічного розвитку сільських територій, забезпечення збереження життєздатності довкілля та здоров'я нації [5, с. 100]. Для цього запропоновані заходи щодо підвищення продажів продукції, диференціації ціни землі за екологічними критеріями, закупівельні інтервенції (як сезонні, так і постійні), ціннові субсидії виробникам екологічно безпечної продукції та програми підтримки споживачів.

Існуючий сьогодні стан розрізаних дій законодавчих та владних органів, фінансових установ, суб'єктів господарювання, організаційно, функціонально не пов'язаних між собою, не зможе позитивно вплинути на процес розвитку аграрного сектора економіки країни. Вирішення цієї проблеми в сучасних умовах потребує комплексного (системного) підходу. Це значною мірою макроекономічна проблема, що пов'язана з ефективністю суспільного виробництва, рівнем доходів населення, розвитком продовольчої інфраструктури, пріоритетів у інвестиційній політиці, екології та ін [6, с. 6].

При формуванні державної політики розвитку аграрного сектора потрібно забезпечити спільну цілеспрямовану і скоординовану дію законодавчих і виконавчих структур всіх рівнів, наукових і фінансових установ, промисловців і підприємців [8, с. 67].

Головним документом при проведенні державної політики повинна стати Концепція розвитку аграрного сектору. Вона повинна об'єднати всі відповідні нормативні акти в єдину систему, зазначити дієві механізми впливу органів державного управління як при реалі-

зації довгострокової політики, так і в режимі оперативного реагування на дестабілізуючі ситуації в країні, що виникають.

Ми вважаємо за необхідне розглядати державну політику регулювання аграрного сектора економіки України як комплекс економічних і адміністративних важелів впливу на діяльність агропромислового комплексу і продовольчого ринку, стану соціальної сфери села і навколишнього середовища.

Основні принципи державного регулювання аграрного сектора, на нашу думку, повинні базуватися на мінімальному прямому втручанні державних органів у ринковий механізм та опосередкованому впливі на розвиток соціально-економічних і екологічних процесів за допомогою встановлених державою економічних важелів.

Основними критеріями в Концепції розвитку аграрного сектора повинні бути:

- достатній і стабільний платоспроможний попит всіх груп населення (за рівнем доходу) країни;
- якість і екологічна чистота продуктів харчування, відповідність їх міжнародним стандартам якості;
- наявність необхідного асортименту продуктів, здатних задовольнити енергетичні та фізіологічні потреби організму в необхідних компонентах;

- гарантована фізична доступність продуктів харчування;
- достатні обсяги запасів на випадок непередбачених обставин (стихійні лиха, катастрофи, терористичні акти).

Досягнення стабільного рівня виконання даних показників ми пов'язуємо, перш за все, з утвердженням в Україні політики сталого соціально-економічного розвитку, проведенням прагматичної політики захисту національних інтересів та з конструктивним курсом на зростання добробуту широких верств населення. Реалізація названого курсу можлива при вирішенні таких основних соціально-економічних проблем:

- досягнення макроекономічної стабілізації в країні, утвердження ринкової системи господарювання;
- встановлення державою сприятливого нормативно-правового середовища розвитку економіки, гарантоване дотримання законів усіма суб'єктами господарювання та владними структурами;
- формування комплексної нормативно-правової бази продовольчої безпеки, розроблення національної концепції продовольчої безпеки;
- становлення ефективної, конкурентоспроможної аграрної сфери;

— послідовний перехід до екологічних методів виробництва;

— утвердження ефективної соціальної політики;

— проведення конструктивної зовнішньоекономічної політики, спрямованої на інтеграцію України в міжнародне економічне співтовариство та співпрацю з провідними країнами світу у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Основне завдання макроекономічної політики полягає в забезпеченні умов стійкого довготривалого зростання, яке сприяло б структурно-інноваційній та соціальній переорієнтації економіки, формуванню сприятливого інвестиційного клімату [2, с. 80]. Для вирішення цього завдання необхідно встановити пріоритетність макроекономічної стабілізації в країні, провести ефективну бюджетно-податкову і грошово-кредитну політику із стимулювання національного виробництва, провести переорієнтацію бюджетного механізму в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку; встановити, що основою вирішення фінансових проблем держави, головною передумовою соціальної та структурно-інноваційної переорієнтації економіки є першочергове зміцнення фінансів об'єктів господарювання, інших юридичних осіб та домашніх господарств.

Потрібно прийняти нову податкову базу, яка відігравала б стимулюючу роль в проведенні інноваційної та господарської діяльності, відповідає б сучасним інтеграційним процесам України на шляху вступу до європейського співтовариства. Реалізуюча дія законодавчих актів повинна виражатися в стимулюванні реального сектора виробництва в цілому; вона також має бути адаптованою до галузевої специфіки сільського господарства, враховуючи, наприклад, ґрунтово-кліматичну диференціацію.

На даний час в Україні відсутня комплексна нормативно-правова база регулювання аграрного сектора; існуючі закони та інші нормативні акти повинні вирішувати окремі проблеми, тоді як цілісної системи не існує. Тому необхідно, зокрема, першочергово прийняти Закон України "Про продовольчу безпеку України". Даний законодавчий акт повинен розкривати поняття "продовольча безпека", його суть і місце в системі національної безпеки України як необхідної умови забезпечення основних прав і свобод людини, зобов'язувати виконавчу владу забезпечувати продовольчу безпеку як для всієї нації, так і для кожного громадянина України в першочерговому і обов'язковому порядку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, система державного регулювання аграрного сектора повинна бути спрямована, насамперед, на досягнення таких цілей: забезпечення стабільних економічних і соціальних умов для розвитку сільськогосподарської сфери продовольчого ринку; формування державних і регіональних продовольчих фондів; забезпечення населення якісними продовольчими продуктами за соціально прийнятними цінами; захист державного і регіонального ринків від руйнування з боку зовнішнього ринку; інтеграція ринкового простору; зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Головним документом при проведенні державної політики повинна стати Концепція розвитку аграрного сектора. Вона повинна об'єднати всі відповідні нормативні акти в єдину систему, зазначити дієві механізми впливу органів державного управління як при реалізації довгострокової політики, так і в режимі оперативного реагування на дестабілізуючі ситуації в країні, що виникають.

Література:

1. Алексійчук В.М., Амбросов В.Я., Артикульний Л.О., Федієнко П.М. та ін. Реформування та розвиток підприємства агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях) / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ДОО ІАЕ УААН, 2002. — 128 с.
2. Амбросов В.Я. Реструктуризація виробництва в АПК // Економіка АПК. — 2003. — № 1. — С. 79—80.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства: навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисципліни. — К.: КНЕУ, 2000. — 355 с.
4. Білик Ю.Д. Державний захист вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та протекціоністська політика в Україні. — К.: Урожай, 2000. — С. 192.
5. Дмитрук Б.П. Проблеми та деякі напрямки реформування АПК // Проблеми формування ринкової економіки. — К., 2000. — С. 100—101.
6. Зубець М.В. Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України. — К.: Аграрна наука, 2005. — С. 53.
7. Кириленко З.Є. Інвестиційні ресурси та ефективність їх використання в АПК // Економіка АПК. — 2006. — № 11. — С. 45—49.
8. Осадчий С.О. Механізм державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки // Економіка АПК. — 2006. — № 12. — С. 66—70.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2010 р.